

Teoretické východiská konsolidácie a formovania správy štátu v Habsburskej monarchii od čias panovania Márie Terézie po vznik samostatnej ČSR.

Kornélia Beličková – Zuzana Staríčková¹

Abstract

The authors of this article set their goal to portray the birth of penetrative Theresian reforms, which had the aim to centralise power and subject forms of social life to single state management. Authors think, that the enlightened thoughts of Maria Theresa, whose life was driven by motto „Iustitia et Clementia“ cannot forget. It was these thoughts, affected by cameralism, that gave the base to current management of public assets, and so are brought to readers, on the occasion of three hundred years anniversary of Maria Theresa birthday.

Abstrakt

Autorky predkladaného príspevku si dali za cieľ opísať zrod razantných tereziánskych reforiem, ktorých cieľom bolo centralizovať moc a podriadiť formy spoločenského života jednotnej štátnej správe. Autorky zastávajú názor, že na pokrokové myšlienky Márie Terézie, ktoré dali základ dnešnej podobe správy vecí verejných, by sa nemalo zabúdať, a tak ich v ucelenom obraze aj s inovatívnymi reformami jej syna cisára Jozefa II. až po reformy siahajúce ku vzniku samostatnej ČSR prinášajú čitateľom pri príležitosti tristoého výročia jej narodenia a pri príležitosti jednotného výročia vzniku samostatnej Československej republiky.

JEL Classification: N00, N01, N13, N43, N83, N93, P16

Úvod

Mária Terézia bola významnou panovníčkou Habsburskej ríše, ktorá počas vojen o svoje dedičstvo získala politické skúsenosti, ale aj sebavedomie panovníčky, avšak uvedomovala si nevyhnutnosť reforiem. Pokojný priebeh reforiem a zavedenie absolutistického spôsobu vlády

¹ doc. Ing. Kornélia Beličková, PhD. Katedra financií, NHF EU Bratislava kornelia.belickova@euba.sk;
Ing. Zuzana Staríčková, PhD. Katedra financií, NHF EU Bratislava zuzana.starickova@euba.sk;

bol nepochybne umožnený aj veľkou politickou a taktickou schopnosťou panovníčky. Pri ich uplatňovaní jej pomáhala veľa vzdelaných a oddaných poradcov. V Uhorsku azda nebolo oblasti, ktorá by si nebola vyžadovala reformu. Pre Habsburskú monarchiu bol začiatok 18. storočia obdobím neistoty a v ekonomickom živote obdobím veľkých zmien. V krajine bol aplikovaný systém kameralizmu, ktorý vychádzal z teórie merkantilizmu. Oba tieto systémy ako hlavný cieľ presadzovali ekonomickú samostatnosť krajiny, čo malo byť zabezpečené domácou výrobou v štátom podporovaných manufaktúrach. Toto malo zabezpečiť sebestačnosť, v obchode prevládali protekcionárske tendencie – teda ochrana domáceho trhu, vďaka zvýšenej miere výroby mal rásť výber štátnej dane a drahé kovy sa mali uschovávať v kráľovskej pokladnici.

1 Panovnícky absolutizmus prechádzajúci do osvietenského absolutizmu v historických súvislostiach vývoja habsburského súštátia.

Sledujúc toto obdobie (1740-1848) je potrebné konštatovať, že možno rozlišovať odlišné fázy. Začiatočnú fázu predstavujú roky 1740-1792, teda dobu vlády Márie Terézie (1740-1780) a jej dvoch synov. Obdobie vlády Jozefa II. (1780-1790) je v porovnaní s vládou Márie Terézie pomerne krátke, napriek tomu prinieslo veľké množstvo veľmi významných zmien. Jozef II. už v rokoch 1765-1780 rad vecí premyslel a pripravoval a po nástupe na trón ich rýchlo uskutočňoval. V porovnaní s oboma predchodcami bola vláda Leopolda II. (1790-1792) obyčajnou epizódou. Uvedené obdobie troch panovníkov sa označuje ako panovnícky absolutizmus prechádzajúci do osvietenského absolutizmu.

Správa rozsiahleho štátneho celku bola značne komplikovaná, pretože si jednotlivé časti monarchie ponechali tradičné orgány riadenia, s odlišnou mierou kompetencií. Orgány centrálného riadenia so sídlom vo Viedni mali ekonomicky a strategicky zabezpečovať dôležité pohraničné oblasti a pre štát kľúčové sféry (armádu, baníctvo a mincovníctvo, správu daní). Uhorská komora, ktorá vznikla ešte v roku 1528, riadila hospodárstvo, štátne majetky a financie. Jej sídlo bolo vo vtedajšom hlavnom meste Prešporku - dnešnej Bratislave. Otázkami baníctva a mincovníctva sa zaoberal Hlavný komorskogrófsky úrad so sídlom v Banskej Štiavnici, čo spôsobilo, že správa a kontrola toku financií sa podstatne skomplikovala. Organizačná štruktúra Hlavného komorskogrófskeho úradu, ako aj práva a povinnosti stanovené v inštrukciách Márie Terézie z rokov 1747, 1751 a 1752 zostávali

zachované aj v nasledujúcich desaťročiach. Menšie zmeny nastávali len so zväčšovaním alebo zmenšovaním územnej kompetencie úradu. Reformnou činnosťou Márie Terézie sa malo prekonať hospodárske a mocenské zaostávanie Habsburskej ríše. Ekonomická, politická, ale i kultúrna nesúrodosť jednotlivých častí ríše spôsobila, že škála reformnej činnosti bola veľmi široká a nemala vo všetkých častiach rovnomerný priebeh. V podstate však mala charakter reformnej činnosti osvietenského absolutizmu a hlavný dôraz sa od jej začiatku kládol na centralizáciu a zjednotenie štátnej správy. Zahraničná ani vnútorná situácia nedovolila Márii Terézii pristúpiť hneď na začiatku vlády v Uhorsku k rozhodnejším reformám. Na sneme v roku 1741 bola prinútená k vážnym ústupkom a v záujme záchrany monarchie musela obetovať aj to, čo dosiahol jej otec na konci svojej vlády. Skúsenosti z vojny o rakúske dedičstvo, v ktorej mala možnosť presvedčiť sa o prevahe jednotne organizovaného štátneho celku, ale aj o nedostatkoch a slabostiach vlastnej ríše urýchlili jej rozhodnutie vykonať potrebné reformy. K zavádzaniu reforiem v Uhorsku mohla konečne pristúpiť v 60. rokoch 18. storočia.

2 Reformné kroky v správe vecí verejných v odraze kamerálnych vied

Vládnutie a spravovanie sa v tomto období vyznačovalo viacerými špecifikami, v tejto súvislosti nadobúdali v rámci vládnutia a spravovania mocenské, respektíve ozbrojené zložky (napríklad polícia a armáda) osobitnú pozíciu, čo vo svojich prístupoch reflektoval práve kameralizmus, respektíve policajná veda. Pokiaľ ide o označenie tohto smeru, v pruských, rakúskych a nemeckých podmienkach sa zaužíval pojem Kameralwissenschaft – kameralistika (tento názov odrážal skutočnosť, že objektom tejto disciplíny boli záležitosti, ktoré riešili rôzne administratívne komory, napríklad banská komora), v podmienkach francúzskej administratívy sa skôr používal pojem science de police – policajná veda, ktorý nakoniec prevážil a v neskoršom období bol používaný aj v podmienkach Pruska a Nemecka.

Tak sa kamerálne vedy stali východiskom nového modelu správy štátnych záležitostí. V kamerálnych vedách, nazývaných aj policajné, či politické vedy možno nájsť aj počiatky dnešnej ekonomickej teórie v oblasti správnych úloh štátu. Hospodárska politika tereziánskeho štátu vychádzala z merkantilizmu a v záverečnej fáze bola ovplyvnená fyziokratizmom. Štátny záujem o život spoločnosti sa rozšíril a prevládalo vedomie, že je povinnosťou štátu starať sa o verejné blaho. Kameralistika ako smer, predstavuje špecifický

produkt stredoeurópskeho myslenia veľmi blízky merkantilizmu. S merkantilizmom zdieľa ideu aktívnej obchodnej bilancie a tiež ideu silného štátu. Oba tieto smery sú si veľmi blízke tým, že sa sústreďujú na problematiku praktických otázok a na problematiku odporúčaní pre hospodársku politiku, pričom je menej zreteľná teoretická dimenzia kamerálistiky, napriek skutočnosti, že najvýznamnejší kamerálisti pôsobili ako profesori kamerálnych vied na univerzitách v Nemecku a Rakúsku. Táto disciplína sa zároveň považovala za akúsi nemeckú obdobu a neskôr i nástupcu merkantilizmu. Prvá katedra *Cameralia oeconomica und Policey-Sachen*, teda Katedra kamerálistickej ekonomiky² a policajných záležitostí bola založená na Univerzite v Halle už v roku 1727 a na jej čele stál Simon Gaser, ktorý si získal rešpekt najmä svojou prácou *Úvod do ekonomických, politických a kamerálnych vied (Einleitung zu den ökonomischen, politischen und Cameralwissenschaften)*, ktorá vyšla v roku 1729.

Kamerálne vedy a teória kamerálistiky sa teda niekedy súhrnne nazývajú kamerálistika a niekedy sa chápu ako synonymá. Novšie definície charakterizujú kamerálistiku ako súbor administratívnych a ekonomických disciplín, zdôvodňujúcich predovšetkým finančné a účtovné zásady správy majetku panovníkov. V našich podmienkach tento názov najdlhšie prežil v názve kamerálne účtovníctvo.

3 Snahy o zachovanie celistvosti Habsburskej monarchie

Nielen s vládou Márie Terézie, ale všeobecne s obdobím rokov 1740 – 1848 nazývaným aj obdobie osvieteného absolutizmu spojeného so sériou tereziánskych a jozefínskych reforiem sa spájajú pojmy centralizácia, byrokracia, vytvorenie jednotného a jednoliateho štátu s nastolením jednotného úradného jazyka – germanizácia a príľnutie k armáde a iným bezpečnostným zložkám. Toto obdobie v historických súvislostiach vývoja habsburského súštatia možno rozdeliť na dve sledované obdobia. Prvé predstavuje roky 1740 – 1792, to znamená dobu vlády Márie Terézie a jej dvoch synov a druhé obdobie sú roky po smrti Márie Terézie 1792 – 1848. Mladá panovníčka v snahe rýchlo a efektívne modernizovať krajinu sa obklopila reformne a osvietenky orientovanými ministrami a radcami. Hlavným dôvodom k uskutočneniu reforiem bol nedostatok finančných prostriedkov na vedenie vojen

² Poznámka autoriek: V dostupnej domácej aj zahraničnej odbornej literatúre sa používajú oba pojmy kamerálny a kamerálistický, preto autorky v tomto príspevku používajú obidva.

a zachovanie celistvosti Habsburskej monarchie. Keďže panovníčka bola odkázaná na súhlas šľachty a cirkvi pri zhromažďovaní daní a zostavovaní vojska, základnou myšlienkou reforiem bolo posilniť ústrednú moc na základe odstránenia závislosti panovníčky na stavovských snemoch. Niektoré reformy z toho obdobia vzbudzujú dnes úsmev, napr. vydaný patent o ničení vrabcov v českom kráľovstve kvôli zvýšeniu úrody obilia. Poddaní boli povinní odvádzať povereným úradníkom vrabčie hlavy pod sankciou pokuty. Byrokracia sa stala samostatnou privilegovanou skupinou obyvateľstva. Táto nová spoločenská vrstva výkonných úradníkov dala možnosť rozvoja mešťanov. Podmienkou pre vstup do tejto byrokratickej mašinerie bolo právnické vzdelanie. Márii Terézii záležalo na zlepšení dvorských a zemských úradov, najmä však na zlepšení celého systému a dlhov. Preto prijala konečné rozhodnutie, aby sa pre budúcnosť ustanovilo také usporiadanie, že správa všetkých komorských, daňových a dlhových otázok, príjmov a výdavkov, ako aj kontrola účtov ďalej patrili pod správny orgán Direktorium, pričom tieto finančné veci sa navzájom oddelili a striedavo kontrolovali. Už Cisár Karol VI.³ – otec Márie Terézie sa pomocou svojich radcov snažil uskutočniť reformy, ktoré by zefektívniť štátnu správu, zvýšili výber daní a zlepšili tak celkové hospodárske prostredie krajiny. „Habsburkovi šlo predovšetkým o to, aby své země, jichž se dědění týkalo, udržel pohromadě jako celek.“⁴ Po smrti Karola VI. v roku 1740 nastúpila na trón mladá Mária Terézia⁵. Nástup Márie Terézie na čelo monarchie v r. 1740 sprevádzalo akútne nebezpečenstvo, lebo zahraničné mocnosti, najmä Prusko dúfali v jej neschopnosť uspieť na politickom a vojenskom poli. Preto odmietli platnosť pragmatickej sankcie vydané Karolom VI., ktorú predtým akceptovali. Spochybnili tak nástupnícky princíp v ženskej línii habsburského rodu. V pozadí však cieľom bolo zmocniť sa územia monarchie, vyhlasovaných za sporné z hľadiska nástupníckych práv. Prusku sa to v prípade Sliezska

³ Karol VI. Habsburský (1.10. 1685 Viedeň – 20.10.1711 Viedeň) španielsky kráľ, uhorský kráľ ako Karol III. Český kráľ ako Karol II., rakúsky arcivojvoda a ríšskonemecký cisár – posledný „čistokrvný Habsburg“ si veľmi dobre uvedomoval, že Habsburgovia držia titul od roku 1438. Keď v roku 1713 postihla Európu morová epidémia aj toto zrejme podnietilo mladého cisára (ktorý v tom čase ešte nemal deti) upraviť starý nástupnícky plán Habsburgovcov dodatkom nazvaným Pragmatická sankcia. Zmenila pravidlá dedenia fakticky veľmi významne a to tak, že pokiaľ nie je mužský potomok, legitímne nastupuje ženské potomstvo.

⁴ HERRE, Franz. Marie Terezie. Praha, 1996, ISBN 80-85946-41-6, s. 23.

⁵ V apríli 1716 sa Karolovi VI. narodil syn Leopold Ján Jozef, ale v októbri 1716 umrel, po ktorom nasledovali už len dcéry Mária Terézia, Mária Anna a Mária Amália.

podarilo. Ihneď na začiatku jej vlády Fridrich II., kráľ Pruska⁶, napadol Sliezske. Bol najväčším nebezpečenstvom, ktorý si nárokoval oblasť Sliezska. Túto bitku voči nemalej presile Mária Terézia prehrala a prišla tak takmer o celé Sliezske. Napokon po prehratej sedemročnej vojne v roku 1763 pruskému kráľovi Sliezske Mária Terézia odstúpila. Pre Habsburskú monarchiu predstavovalo ekonomicky najvyspelejšiu časť a jeho strata bola veľmi bolestivá. Úspech Pruska bol napriek negatívam pre monarchiu inšpirujúci. Panovník Fridrich II. podriadil chod krajiny potrebám armády a zaviedol rad reforiem, ktoré umožnili efektívnejšie fungovanie štátu. Prusko sa teda chtiac-nechtiac stalo vzorom, ktorý sa považoval za nasledovania hodný.

Záver

A tak po prehratej bitke o Sliezske boli čoskoro prijaté prvé reformy, s ktorými prišiel sliezsky gróf Haugwitz⁷, vrchný kancelár spojenej dvorskej kancelárie, direktor hlavného správneho orgánu Directorium in publicis et cameralibus, ktoré od roku 1746 do roku 1761 riadilo oblasť správy, zdaňovania, verejnej bezpečnosti a blaha, vzdelávania, cirkevných vecí, baníctva a obchodu bol prvý, ktorý sa práve o ne pričínal. Ideovým východiskom reforiem Márie Terézie bolo osvietenstvo a s ním spojené ekonomické teórie. Reformy sa sústreďovali na hospodárske povznesenie monarchie, aby bola schopná konkurovať ostatným krajinám západnej Európy (Francúzsku, Veľkej Británii a predovšetkým hospodársky a mocensky silnému Prusku). Reformy postupne zasiahli všetky sféry života monarchie. Mária Terézia nepatrila k bezvýhradným podporovateľom osvietenstva, obklopovala sa však osvietenskými poradcami a prijímala

⁶ Fridrich Druhý Veľký (24.1.1712 Berlín – 17.8.1786 Postupim) – reformne orientovaný vládca, geniálny vojvodca. Jeho heslom bolo „Som prvý sluha môjho štátu“. Podporoval obchod, manufaktúry, ťažbu a hutníctvo. Zaviedol pestovanie zemiakov ako lacnej potravy pre vojakov a civilné obyvateľstvo. Podporoval školstvo, vedu a umenie. Na jeho náhrobku je epitaf: „ Nebola to pruská armáda, kto sedem rokov vzdoroval trom najmocnejším krajinám Európy – bol to Fridrich Veľký.“

⁷ Friedrich Wilhelm gróf von Haugwitz (11. 12. 1702 Sasko – 30.8. 1765 Kninice) patril k najbližším spolupracovníkom Márie Terézie, predložil rozsiahly návrh reforiem, zameraných na centralizáciu a dosiahnutie ekonomickej obnovy monarchie. Hospodárska sila sa mala pretaviť do silnej stálej armády, financovanej z verejných zdrojov. Reformy narazili na odpor v Uhorsku, Sedmohradsku, rakúskom Nizozemsku aj Lombardii, v priebehu 7-ročnej vojny s Pruskom stratili efekt a boli pozastavené. Haugwitz zostal vo funkcii štátneho ministra štátnej rady s pôsobnosťou pre vnútorné veci.

V polovici 18. storočia Habsburská monarchia stála pred potrebou mobilizovať vnútorné zdroje, aby sa straty podarilo aspoň čiastočne vykryť. K obnove hospodárskej prosperity a prestíže celého štátu mal v tomto období viesť rozsiahly komplex reforiem v rakúskej aj uhorskej časti monarchie. Do čela rozhodujúcich orgánov začali prichádzať reformne orientované osobnosti, ktoré sa sústredili okolo mladej panovníčky.

Literatúra:

ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L. (2010): Prameny k dějinám práva v českých zemích. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 2. upr. vyd. 362 s., ISBN:978-80-7380-271-4)

BUMBA, J. (2007): České katastry od 11. do 21. století. Praha : Grada Publishing, s. 31- 33.

HERRE, F. (1996): Marie Terezie. Praha, ISBN 80-85946-41-6, s. 23.

HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J. (2005): Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, s. 141-144.

HUDECOVÁ, E. (2014): Slovenský geodet a kartograf. Bulletin komory geodetov a kartografov. Ročník XIX.. 1/2014, str.4.

HYKISCH, A. (1999): Mária Terézia. Život a doba. Hykisch, Anton. Žilina, vyd. Oriens 1999. 84 s. ISBN:80-88828-17-1

CHOVANEC, T. (2015): Hospodárske reformy Márie Terézie. In Vojáček, L.- Tauchen, J.(eds.): III. ČESKO-SLOVENSKÉ PRÁVNĚHISTORICKÉ SETKÁNÍ DOKTORANDŮ A POSTDOKTORANDŮ. Masarykova univerzita Právnická fakulta Právní dějiny a římské právo Katedra dějin státu a práva. Sborník z konference. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 366 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia ; sv. č. 529. ISBN 978-80-210-7938-0.

KAŠIAROVÁ, E.: Hlavný komorskogrofský úrad v Banskej Štiavnici a jeho archív. Dostupné na <http://www.prvybanickyspolok.sk/content/historia/komorgrofsky-urad>

KLIMOVSKÝ, D. (2008): Základy verejnej správy. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-7097-713-2, str.14 – 15.

KLIMOVSKÝ, D.(2009): Kameralizmus v perspektíve dnešného poznávania verejnej správy (PDF Download Available). Dostupná na: https://www.researchgate.net/publication/236897306_Kameralizmus_v_perspekti_ve_dnesneho_poznavania_verejnej_spravy. Slovenská politologická revue Číslo 1, ročník IX., s. 76-88 ISSN 1335-9096

KLINEC, I. (2014): ETICKÉ KONCEPTY EKONOMIKY. Manažerstvo životného prostredia 2014. Zborník XIV. Medzinárodná vedecká konferencia, 10.-11. september 2014, Bratislava. Žilina: Strix, Edícia ESE – 20, ISBN 978-80-89281-98-5. Rusko, M.- Harangozó, J. (Eds.), str. 38

KOR/RIDOR. (2014): Szlovák—Magyar Történeti Folyóirat. Slovensko—maďarský historický časopis. Vydavateľ: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku. Prvý ročník 2. číslo – 2014, str. 91. ISSN 2064-6410

KUČERA, M. (1980): Mária Terézia a jej doba. In: Pas. Roč. 29, č. 23.

LENGYELOVÁ, T. (1998): Moc v rukách veľkej ženy. In: Ženy a moc. Roč. 7, č. 5.

LENGYELOVÁ, T.: Habsburgovci na uhorskom tróne. Časť 10. Mária Terézia - pýcha dynastie. 6, HR 6, č. 10, s. 10-12.

MADARÁSZ, A. (2002): Kameralizmus, történelmi iskola, osztrák gazdaságtan. Három vázlat a német és osztrák közgazdasági diskurzus történetéből (Camerarism, the historical school and Austrian economics. Three outlines from the history of German and Austrian economic debate). Közgazdasági Szemle, 49 (10). pp. 838-857. ISSN 0023-4346

KOWALSKÁ, E. (2011): Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Slovenské národné múzeum - Historické múzeum, Slovenský národný archív. 250 rokov štátnej kontroly na území Slovenska. Publikácia vydaná k výstave 250 rokov štátnej kontroly na území Slovenska, 24 s.

POSCHOVÁ, M.(2015): Absolutizmus v Uhorsku v 17. – 19. Storočí: definícia, charakteristika a porovnanie. Testimonia Theologica. ROČNÍK IX., Č. 1, s. 34 – 57

RUŽBÁRSKA, M. (1999): Mária Terézia panovníčka reforiem. In: Historická revue. Roč. 14, č. 11.

STELLNER, F. (2016): Decenální reces (1748). In Schelle, Karel; Tauchen, Jaromír. Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek D-J. první. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s KEY Publishing s.r.o., s. 41-42, 2 s. ISBN 978-80-7380-587-6. Heslo v odborné encyklopedii o smlouvě mezi císařovnou, českou a uherskou královnou Marií Terezií Habsburskou (1717 – 1780) a stavy českých a rakouských zemí ze dne 30. 7. 1748, na jejímž základě mohla panovnice deset let vybírat daně na vydržování vojska bez dalšího každoročního schvalování stavy.

ŠTOURAČOVÁ, J. (2014): Vývoj správních institucí českého státu 1526–1848. Masarykova univerzita Brno 2014. Grafex – Agency s.r.o., Helceletova 16, 602 00 Brno, 97 s., ISBN 978-80-210-7196-4

ŠUŠŤIAK, M.(2013): Finančná správa vznikla v roku 1850. Finančné aktuality. Štvrťročník finančnej správy. I. ročník. Vydanie 1/2013, str. 6-9

UDVARI, I.(1993): Adatok a Pozsony vármegyei szlovák mezővárosok Mária Terézia korabeli történetéhez. Budapest, MTA Történettudományi Intézete 1993. Szomszédaink között Kelet-Európában. s. 115-121.

UNČOVSKÝ, L.(1996): Kameralistika vo vývoji ekonomického myslenia u nás. / Unčovský, L. - In: Ekonomický časopis. - Roč. 44 č.9, s.705-718.

URFUS, V. (2001): Historické základy novodobého práva súkromého. C. H. Beck, 131 s., ISBN 80-7049-504-6

VONDRA, R.(2010): České země v letech 1705–1792. Věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků. Nakladatelství Libri, Praha, ISBN 978-80-7277-448-7, str. 14.

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 17.06.2016 v Holíči na Holíčskom zámku „Premeny života v monarchii v časoch panovania Márie Terézie“, vydal: Mesto Holíč, ul. Bratislavská 5, 908 51 Holíč. ISBN: 978 – 80 – 972401 – 9 – 6. EAN: 9788097240196